

תשובות קצרות

1. מחיר מוטעה על מוצר במדף / הרב אריאל בראלי

שאלה | מה יחס ההלכה לטעויות במחיר של מוצרים? האם הקונה יכול לדרוש מהמוכר למכור לו מוצר במחיר שנקוב עליו, גם אם התברר שהוא שגוי? רק לשם הידיעה, בית המשפט עצמו לפעמים מאפשר למוכר לדרוש תמורת מוצר מחיר השונה מזה הנקוב עליו מאפשר לתקן את הטעות.

תשובה | אם מדובר על גילוי טעות קודם תשלום, הרי שבידו של המוכר לחזור בו מהמחיר הנקוב ולדרוש מחיר מלא, כי לא היה קניין.¹ לעומת זאת אם הטעות התגלתה לאחר הקנייה, אזי הדין הוא בהתאם לדיני הונאה העוסקים במחיר גבוה או נמוך מהמקובל.² למעשה יש לבדוק את המחיר הממוצע לאותו חפץ במקומות אחרים (בהתאמה לנתונים הספציפיים של העסקה, כולל כל המרכיבים – אחריות, משלוח וכו') ועל פי זה לבחון אם הייתה חריגה מהמחיר הממוצע ביותר משישית (כלפי מעלה או כלפי מטה), ואז ניתן לבטל את העסקה.³ ברם, על פי חוק הגנת הצרכן, המחיר המפורסם על מוצר מחייב את המוכר אף כאשר הטעות התגלתה קודם התשלום.⁴ כאמור, חוק זה סותר את דיני ההונאה, ולכן יש לדון בתוקפו.⁵ רמ"א כתב כי 'דינא דמלכותא דינא' נאמר על כל חוק שיש בו משום תקנת הקהל (אף שהוא סותר דין תורה).⁶ חוק הגנת הצרכן נועד לתת מענה למצב שבו הקונה מחויב בסכום שונה מזה

1. המוכר לא מוכן להקנות במשיכה ובהגבהה בחנות עד לתשלום.

2. שו"ע, חו"מ סי' רכז סעי' א.

3. שם, סעי' ד; וע"ע מנחת אשר ג, סי' קז, דין אונאה בזמן הזה.

4. תקנות מורחבות להגנת הצרכן 2012.

5. אם באנו לדון מכוח מנהג, אזי יש בכך ספק, היות שאין הדברים מתנהלים רק בהתאם לחוק. בדרך כלל המוכרים מנסים לחזור בהם, ורק כשהקונה מתעקש הם משתפים עימו פעולה בעל כורחם, וכבר כתב הרשב"א בשו"ת, ח"ב סי' רסח: 'מה שמנהג מבטל הלכה הוא משום דהוי כאלו התנו בנייהם כך והוי ככל תנאי שבממון שתנאו קיים'. ובהגהות אמרי ברוך, חו"מ סי' רמ"ח ס"ק א, כתב שרק אם קיבלו את החוק ברצונם מהני.

6. שו"ע, חו"מ סי' שסט סעי' יא; הש"ך, חו"מ סי' עג ס"ק לט, הסיג על דברי הרמ"א שאין לקבל חוק הסותר את הדין, אך לא התקבלו דבריו כפי שכתב בספר דובב משרים א, סי' עו.

שהוצג על גבי המוצר. יש להניח שאם המחוקק קבע זאת, נראה שיש בכך תקנת בני המדינה, ולכן יש לקבל את החוק, והמוכר מחויב למכור לפי המחיר שצוין. למרות זאת, כאשר מדובר על טעות חריגה, אז אין זה סביר לקנוס את המוכר ולא לאלץ אותו למכור במחיר הנקוב, בייחוד כשברור שהוא לא ניסה לרמות את הקונים, להיפך: הוא נפגע מכך (וכפי שהוזכר בשאלה, גם בית המשפט רואה לעצמו את הזכות להפעיל שיקול דעת לחרוג מהחוק).⁷ נמצא שבמקרה זה יש להעמיד את ההלכה על תילה ולאפשר למוכר לדרוש מחיר מלא על המוצר, ואף אם הטעות התגלתה לאחר הקניין ניתן לבטלה על פי דיני הונאה.

לסיכום, אם המחיר על המוצר לא תואם את המחיר שנגבה בקופה, ישנה זכות לקונה לעמוד על שלו ולשלם רק את המחיר הנקוב. ברם, אם הפער גדול וברור שנפלה טעות, יש לפסוק על פי דיני הונאה המאפשרים למוכר לחזור בו.

2. מכירת קו מיצים / הרב אריאל בראלי

שאלה | הקמתי קו מכירה למיצים טבעיים, והתפרנסתי ממנו בכבוד במשך שלוש שנים מכרתי לחבר את הקו בעשרת אלפים שקלים, ולאחר שנה הוא נטש את הקו עקב סכסוך עם המשווק. מבחינתי זו הזדמנות להקים את הקו מחדש. האם על פי הדין זה אפשרי?

תשובה | מסתבר שהמכירה כוללת העברה של רשימת הלקוחות לקונה וכן התחייבות (לא כתובה) שאתה לא מתחרה בו באותו מקום.⁸ לכן אם ברצונך לשוב ולהשתמש ברשימת הלקוחות, עליך לפנות אליו ולקנות ממנו זכות זו.⁹ לגבי ההתחייבות לא להתחרות בו, כאשר מדובר על תקופה ארוכה שבמהלכה החבר לא מפעיל את הקו, אזי מסתבר שלא התכוונת למצב כזה, וההתחייבות שלך לא להתחרות בו אינה בתוקף. מובן שעליך להתחיל הכול מתחילה – לפרסם וליצור רשימת לקוחות חדשה.¹⁰

3. תשלום נזק – על השוכר או על המשכיר / הרב אריאל בראלי

שאלה | במסגרת ניקיונות הפסח נפלה אדנית מאחת הקומות מעלינו ושברה את החלון הגדול של הסלון. לא הצלחנו למצוא את זהות המזיק, והשאלה היא: מי נושא בתשלום תיקון החלון, המשכיר או אנחנו, השוכרים?

7. גם אין זה מקרה שכית, ולכן אין צורך בתקנה בעבורו (חוק), ע"ע בספר משפט הפועלים, פרק ג סעיף כו.
8. במסכת בבא בתרא פא ע"א מובא כי מי שקנה שני אילנות לא קנה קרקע, אך ישנה התחייבות (לא מפורשת) לאפשר לבעל האילנות להשתמש בקרקע לכל מה שנצרך.
9. שו"ת מנחת יצחק, ח"ג סי' קכז.
10. דמיון מסוים יש בדברי שלחן ערוך, אבה"ע סי' נ סעי' ד: 'המשדך בתו לחבירו, ושלח לו בגדים ותכשיטי, ואח"כ נתבטלו השדוכין, וחזר בו החתן או חמיו, יחזיר מה ששלח לו... אומדן דעתה הוא שלא שלחה לו אלא על דעת שיכניסנה לחופה'.

תשובה | תיקון המצריך אומן מוטל על המשכיר, אף אם המשכיר לא אשם בו, מלבד נזק הנגרם משימוש לא סביר של השוכר.¹¹ ואולם המקרה המדובר הוא חריג, הואיל ואת הזכויות שבר אדם שלישי והוא אחראי לתיקון הנזק, וניתן לטעון כי המשכיר לא קיבל עליו תיקון נזקים אלו – 'מזלו של השוכר גרם'.¹² כמו כן מצב זה, שבו ישנו מזיק והוא אינו ידוע, הוא מקרה לא שכוח, ולא ניתן לחייב את המשכיר מכוח מנהג.¹³ ובכל זאת נראים הדברים שהמשכיר חייב, מכוח זאת שהבית עומד לתיקון, שהרי הרא"ש¹⁴ הסביר שהחוב של המשכיר לתקן את הבית הוא בהיותו עומד לתיקון, ויש לחייבו לתקן כבר עכשיו, על מנת לאפשר לשוכר חיים נורמליים בבית המושכר.¹⁵

לסיכום, נזק שנגרם לבית שכור מצד אדם שלישי ולא ניתן לאתר אותו, המשכיר חייב בתיקונו.

4. דין בר מצרא בקיבוץ / משפטי ארץ

שאלה | לפני 29 שנים עברנו להתגורר בשכירות (בר רשות) בקיבוץ דתי-תורני במרכז הארץ. לאחרונה ביקש הקיבוץ לפנות אותנו מביתנו, שבו אנו גרים כבר 24 שנים וחצי, ולאכלס אותו בדוירות אחרים (בני משק או משפחה שהתקבלה להיות חברת קיבוץ). גם את המגרש מבקש הקיבוץ לרשום על שם הדוירים החדשים. קבלת אדם להיות חבר קיבוץ מחייבת לשייך לו את הדירה שהוא גר בה. לכן בעיניי יש לראות את קבלתו לקיבוץ כמו מכירת הנכס לאותו אדם. אציין שכאשר אנו הגשנו מועמדות לקיבוץ, דחו את בקשתנו כמעט מייד וללא כל הסבר.

האם אין אני ומשפחתי בעלי זכות קדימה בבית ובמגרש מדין 'בר מצרא'? יש לציין שהקרקע שייכת למנהל.

תשובה | אף אם נקבל את הגישה ששיוך מגרש זהה למכירה, נראה כי אין במקרה זה דין 'בר מצרא'. ראשית, למוכר מותר למכור למי שהוא מוצא לנכון. חז"ל הטילו

11. שו"ע, חו"מ סי' שיד סעי' א; וביאר הסמ"ע, חו"מ סי' שיב ס"ק לב, כי כל בית עומד לתיקון ולכך זהו חלק מהתחייבות המשכיר; ערוך השלחן, חו"מ סי' שיב סעי' א.

12. טענה זו מצאנו לגבי שכירות של מיטלטלין או בעלי חיים, רמב"ם, הל' שכירות פ"ה ה"א: 'השוכר את הבהמה וחלתה או נשתטית או נלקחה לעבודת המלך **אע"פ שאין סופה לחזור** אם נלקחה דרך הליכה הרי המשכיר אומר לשוכר הרי שלך לפניך וחייב ליתן לו שכרו משלם...'; וכן פסק הלכה למעשה בספר מחנה אפרים, הל' שכירות סי' ו.

13. שו"ת דברי מלכיאל, ח"ה סי' קלא, חייב את השוכר לתקן את החלונות בטענה שאין זה נחשב ממש מחובר לקרקע.

14. מובא בסמ"ע, חו"מ סי' שיב ס"ק לב.

15. בשו"ת חבצלת השרון, סי' ל, כתב **לפטור את המשכיר** מסיבה אחרת והיא שבמקרה שלו שבירת החלון נובעת מהתנכלות לשוכר ומזלו גרם, אך ללא כן יש לחייב את המשכיר.

על הקונה חובה לנהוג לפי הישר והטוב' ולא לאכלס מקום שיש לידו שכן שמעוניין לקנות אותו (דין זה נקרא 'בר מצרא'). אם בכל זאת הנכס נמכר לאחרים, שמורה לשכן הזכות לסלק את הקונה בקנייה של המקום בסכום מלא.¹⁶ במקרה של אדם ששכר דירה, הרבה פוסקים סבורים שאין לשוכר דין קדימה על אחרים בקניית הבית, לפחות בדיעבד אחרי שנעשתה המכירה.¹⁷ אם הקיבוץ רוצה למכור את הבית לבנים ממשיכים או לאנשים שהם כבר חברי קיבוץ, כלומר שותפים בקיבוץ, הם קודמים לכל אחד אחר.¹⁸ נוסף על כך, אם חתמת בזמן הגעתך לקיבוץ (או במועד אחר) על מסמך המסדיר את היחסים בינך ובין הקיבוץ ומתייחס גם לזכויות שלך, מסמך זה מחייב ויכול להיות שיש לו השלכה גם על השאלה הזאת. עד כמה שזה מצער, לחברי הקיבוץ שמורה הזכות להחליט את מי לקבל כחבר בקיבוץ שלהם, ולא ניתן באופן עקרוני להתערב בשיקולים שלהם. לכן לא ניתן להפעיל את 'דינא דבר מצרא' כגורם המכריח את חברי הקיבוץ לקבל אתכם כחברים בו.

5. סיום שכירות לפני הזמן / משפטי ארץ

שאלה | כבר שלוש שנים אני מתגורר בדירה ללא הסכם שכירות כלל, מחמת מכירת הנכס לבעלים אחרים. (1) כמה זמן לפני העזיבה עליי להודיע לבעל הבית שאני עוזב את הנכס? (2) מה הוא 'זמן סביר והגון' להודעה כזו לפי החוק ולפי התורה?

תשובה | (1) אם הוגדר מראש מועד לסיום חוזה השכירות, אפילו אם הוגדר בע"פ וללא חוזה כתוב, אי אפשר לסיים את החוזה לפני הזמן הנקוב, אלא אם הסיום נעשה בהסכמה, או שיעמיד במקומו שוכר הגון שאין שנאה בינו ובין המשכיר.¹⁹ פעמים מותר לשוכר לצאת אפילו לפני המועד הנקוב, אם הסיבה לעזיבתו היא אונס, ואז יש פוסקים הפוטרם אותו מתשלום.²⁰ במקרה שבו לא נקבע מועד לסיום השכירות אלא רק סכום מסוים לתשלום כל חודש, ה'שלחן ערוך'²¹ קבע שיש להודיע חודש מראש, אך פעמים יש צורך להודיע זמן רב מראש (כגון בחורף, בכרכים ובחנויות). בימינו כתבו הפוסקים שכיוון שאין מניעה לרוב למצוא שוכר אחר או למצוא דירה אחרת לשכור, די בכל המקרים, הן בחורף הן בקיץ, להודיע חודש מראש.²² אמנם המציאות מורה כי לשוכר קל יחסית למצוא דירה בכל מקום וזמן, ואילו למשכיר קשה הרבה יותר למצוא שוכר אחר. כמו כן ביישוב קשה למצוא שוכרים חדשים יותר מאשר בעיר. למרות זאת נראה כי

16. שו"ע חו"מ סי' קעה סעי' ו.

17. שו"ע, חו"מ סי' קעה סעי' ג; אמנם עי' בסמ"ע ובט"ז לשו"ע שם; ועי' בספר פתחי חושן, שותפים ומצרנות פרק יא סעי' כב ובהערות שם.

18. שו"ע, סעי' ה.

19. שו"ע, חו"מ סי' שיב סעי' א, ז; רמ"א סעי' ז וט"ז שם.

20. ספר עמק המשפט, סי' מט בעיקר אות ב.

21. שו"ע, שם סי' שיב סעי' ה-ז.

22. ספר עמק המשפט, שכירות בתים עמ' קיב וקית.

המנהג בכל מקום בנוגע לדירות למגורים הוא להסתפק בהודעה חודש מראש במקרה שלא נקבע אחרת בחוזה.

2) בחוק שכירות ושאלה (19א) נכתב:

לא הוסכם על תקופת השכירות, או שהצדדים המשיכו לקיימה לאחר תום התקופה שהוסכם עליה בלי לקבוע תקופה חדשה, רשאי כל צד לסיים את השכירות על ידי מתן הודעה לצד השני זמן סביר מראש.

נראה שחודש הוא זמן סביר בהחלט, אבל עולה מהדברים שגם לפי החוק אם נקבע תאריך לסיום השכירות, לא ניתן לבטלה בהודעה מראש. משאלתך עולה שאין ביניכם כל חוזה, לא בכתב ולא בע"פ, ואם כן די לך בהודעה של חודש מראש. זאת כיוון שהשתנה המשכיר, ולכן אין לומר שעל דעת התנאים הראשונים הוא משכיר אלא יש פה חוזה חדש.²³ כמוכן כדאי ורצוי מאוד להודיע מוקדם כמה שיותר.

6. עד מדינה בהלכה / משפטי ארץ

שאלה | לאחרונה מופיע לרוב בחדשות הכלי המשפטי שנקרא עדי מדינה. אפשר להתייחס לפן ההלכתי בנושא? האם הדבר מותר? אפשר להאמין לעדות כזאת? אפשר להרשיע על סמך עדות כזאת? האם יש מקורות שמתייחסים לתופעה משפטית כזאת?

תשובה | שאלה זו היא רחבה, ונידונה רבות בפוסקים. נביא כאן את יסודות העניין.

א. סיבות לפסילת עדותו של עד מדינה

ברור שעדות של עד שכזה נצרכת, אך מצד שני היא בעייתית מאוד מבחינת דיני הראיות הפורמליים. הבעיה הראשונה היא שמדובר על עברייני, ונאמר: 'אל תשת ידך עם רשע להיות עד חמס'.²⁴ ככלל רשע הפסול לעדות הוא כל אדם שעבר עבירה מדאורייתא שיש בה מלקות, ואז הוא פסול לעדות מהתורה. כמו כן מי שעבר עבירה של 'חמס', כלומר שלקח ממון שאינו שלו, פסול לעדות מהתורה.²⁵ במקרה של עבירה מדאורייתא שאין בה מלקות או עבירה מדרבנן, הוא פסול מדרבנן.²⁶ אמנם יש להעיר שאם אין ראיות אחרות כנגד עד המדינה מלבד דבריו שלו, אין הוא נקרא רשע, כיוון ש'אין אדם משים עצמו רשע', אולם כדי להרשיע אדם אחר על פי דיבורו של העד, אנו נזקקים לדין 'פלגינן דיבורא' ולכל פרטיו. בעיה נוספת היא נטילת שכר להעיד עדות. עד מדינה מקבל שכר בדמות טובות הנאה שונות או הקלה בעונשו. הרמ"א²⁷ הביא את דברי המשנה:²⁸ 'הנוטל שכר... להעיד – עדותו בטלה', ואם כן גם במקרה שלנו עדותו לא קבילה. אך יש

23. במקרה של בעלים זהים שהמשיך את החוזה בשתיקה עיין בשו"ע, חו"מ סי' שלג סעי' ה; ברמ"א שם ובשו"ך ס"ק מד.

24. שמות כג, א.

25. רמב"ם, הל' עדות פ"י ה"ד.

26. רמב"ם, הל' עדות פ"י ה"ג; שו"ע, חו"מ סי' לד סעי' א-ג; ועיין רמ"א לשו"ע שם סעי' ג.

27. רמ"א, חו"מ סי' לד סעי' יח.

28. בכורות פ"ד מ"ו.

לציין שהרמב"ם, הטור וה'שלחן ערוך' לא הביאו דין זה, והרדב"ז²⁹ כתב שעדות שהתקבלה בעבורה תמורה, אפילו מאחד הצדדים, כשרה בדיעבד. בעיה נוספת היא שעד המדינה 'נוגע בעדות'.³⁰ מצד אחד, עניינו של עד המדינה בהרשעת הנדון הוא ברור, והוא גם רוצה לרצות את הפרקליטות, אע"פ שהפרקליטות אינה מנחה את העד במפורש לומר דבר מסוים נגד החשוד. מצד אחר, בדרך כלל נוגע בעדות הוא אדם שמעוניין שעדותו תתקבל בבית הדין. לדוגמה: אדם ששכרו על העדות מותנה בקבלתה בבית הדין, יש לו עניין בקבלת העדות והוא נקרא 'נוגע'.³¹ אך לעד מדינה אין עניין בתוצאות עדותו, וההסכם איתו מחייב רק מתן עדות ולא תלוי בתוצאות המשפט.³²

ב. הדרכים לקבלת עדותו של עד מדינה

קיימות שתי דרכים להסתמך על עדותו של עד מדינה: מדין המלכות או כהוראת שעה של בית הדין לענוש שלא על פי הדין. בעניין חריגה מדיני הראיות הרגילים כתב הרמב"ם:³³

...גזירת הכתוב היא שאין ממיתין בית דין ולא מלקין את האדם בהודאת פיו אלא על פי שנים עדים, וזה שהרג יהושע עכן ודוד לגר עמלקי בהודאת פיהם הוראת שעה היתה או דין מלכות היה.

כיוון שהדבר מהווה חריגה מן הדין ונעשה 'כהוראת שעה או דין מלכות', לא הוגדרו כללים קבועים לכך, אלא הוזהרו החכמים 'להתיישב בדברים ולעשות מעשיהם אחר המלכה רבה ולהיות כוונתם בכל עת לשמים'.³⁴ כמו כן במקרים מסוימים אין צורך בעדות ממש כדי להביא להרשעתו של אדם, ודי באומדנה מוכחת.³⁵ כאמור מדובר בחריגה מן הדין. במקרים שהשלטון או בית הדין ראו צורך לחרוג מהדין, הזהיר הרמב"ם³⁶ לשמור על כבוד האדם בהליך המשפטי הזה:

כל אלו הדברים לפי מה שיראה הדיין שזה ראוי לכך ושהשעה צריכה ובכל יהיו מעשיו לשם שמים ואל יהיה כבוד הבריות קל בעיניו שהרי הוא דוחה את לא תעשה של דבריהם וכל שכן כבוד בני אברהם יצחק ויעקב המחזיקין בתורת האמת שיהיה זהיר שלא יהרס כבודם אלא להוסיף בכבוד המקום בלבד...³⁷

29. שו"ת הרדב"ז, ח"ג סי' תתקמב.

30. שו"ע, חו"מ סי' לז סעי' א.

31. שו"ת הרדב"ז שם.

32. עיין במאמרו של פרופ' אליאב שוחטמן 'עדותו של עד מדינה לאור המשפט העברי', משפטים כרך יא עמ' 39, שהתלבט בנקודה זו.

33. רמב"ם, הל' סנהדרין פי"ח ה"ו.

34. שו"ת הרשב"א ג, סי' שצג.

35. להרחבה בעניין זה ראה נייר עמדה של מכון משפטי ארץ – <http://dintora.org/publication/16>

36. רמב"ם, הל' סנהדרין פכ"ד ה"י.

37. להרחבה עיין מאמרו של פרופ' אליאב שוחטמן שצוטט לעיל, וכן בספרו של פרופ' נחום רקובר 'שלטון החוק בישראל', עמ' 141 ואילך.

7. רב-קו תקול / משפטי ארץ

שאלה | עליתי על אוטובוס, ובגלל בעיה בכרטיס הרב-קו שלי, מכשירי התיקוף שבתוך האוטובוס לא קלטו אותו. רק מכשיר התיקוף של הנהג קלט את הכרטיס, לאחר שהנחתי על המכשיר את הרב-קו והנהג לחץ עליו. לאחר שקיבלתי את הקבלה תמורת התשלום, הנהג ביטל לי את רישום הנסיעה ללא סיבה הנראית לעין. האם עליי להחזיר את עלות הנסיעה לחברת האוטובוס?

תשובה | אתה חייב לשלם שוב לחברה. הנהג לא רשאי למחול על התשלום או לבטלו,³⁸ ולמעשה לא שילמת בעבור הנסיעה ועליך לשלם עליה. אם הייתה תקלה במכשיר הרב-קו עצמו, לפי תקנות משרד התחבורה אין צורך לשלם בפעם הבאה, ותקנות אלו תקפות אף לפי דין תורה, כיוון שעל דעת כן כל החברות קיבלו את הזיכיון, אך לא זה המקרה בכרטיס רב-קו תקול.

8. רכש זכויות בנייה ולא שילם עליהן / משפטי ארץ

שאלה | יש לי דירה בבניין משותף. לפני כשמונה שנים פנה אליי אדם שאינו מדיירי הבניין, בבקשה שאאשר לאחד הדיירים בחתימתי שיבנה על הגג המשותף של הבניין. הפונה רכש מהדייר הנ"ל את זכות הבנייה לצורך בניית כמה יח"ד על הגג. הפונה והשכן חתמו שניהם שהם מתחייבים לפצות את הדיירים על חלקם בגג לפי מה שיפסוק בית הדין, ואכן נפסקו פיצויים של כמה עשרות אלפי שקלים לכל דייר. לאחר זמן מה התקשרתי לפונה-הבונה לבקש את חלקי לפי פסק בית הדין. הוא טען שבדיוק נקלע למשבר כלכלי ולכן אינו יכול לשלם כעת, וביקש ארכה של כמה חודשים. מאז אני פונה אליו שוב ושוב בטלפון אחת לכמה חודשים, ונדחה על ידו בבקשת ארכה נוספת. לאחר כמה שנים התברר לי שהפונה-בונה הנ"ל לא בנה לבדו את כל היחידות על הגג, אחד השכנים בנה גם הוא על חצי מהגג וכבר מכר את היחידות שבנה. יצוין שהנ"ל לא יצר איתי קשר מעולם ולא ביקש את חתימתי או את אישורי. כשהשגתי אותו בטלפון ענה לי: 'וכי חושב אתה שאני אמור לרדוף אחרי מי שיש לו דירה בבניין?!', והוסיף ואמר שאין לו כעת כסף לשלם ושאפנה אליו בעוד כמה חודשים.

האם יש לי הזכות הממונית לדרוש מהבונים חלק יחסי בדירות שבנו בגג המשותף (ולא רק פיצויים), שכן האחד סירב לשלם את מה שהתחייב מפסק הדין ולא מכרתי על דעת כך, והשני בנה ללא אישור. האם אני אמור לקבל את הקרקע ופירותיה, לאמור השכירות, למפרע?

תשובה | בכל שאלה בין שני צדדים לא ניתן להכריע מבלי לשמוע את שניהם. בשאלה זו במיוחד מצויים פרטים רבים, והיא כרוכה בסוגיות שונות, כך שוודאי איננו מתיימרים להכריע בה. לכן בתשובה אנו רק נציע את האפשרויות השונות.

38. כתובות פה ע"א לתקוני שדרתיך ולא לעוותי.

א. ביטול מקח כאשר לא ניתן תשלום

ב'שלחן ערוך'³⁹ מפורטים הדינים של 'עייל ונפיק אזוזי' (נכנס ויוצא בעניין הכסף, כלומר חוזר ותובע כל הזמן את פירעון דמי המכירה) ובהם נכתב שהתנהגות כזאת של מוכר לעיתים מבטלת את המכירה למפרע. הסיבה לביטול היא שהתנהגות כזו מראה קבל עם ועדה שכל מטרת המכירה הייתה שהוא יקבל את הכסף במהירות, ואילו ידע שלא יקבל את הכסף בהקדם, לא היה מבצע את העסקה. בפד"ר⁴⁰ הובאו דברי ה'נמוקי יוסף' בשם הראב"ד⁴¹ שאם לא קבע זמן למתן הכסף כלל, אע"פ ש'עייל ונפיק אזוזי' – קנה, כיוון שבאופן זה לא גילה דעתו שמשום דוחקו מכר. אם כן, אם לא קבעתם לו'ז לתשלום, המקח קיים. נחלקו האחרונים אם יש מקרה שבו המקח יתבטל אפילו אם לא 'עייל ונפיק אזוזי'. בספר 'נתיבות המשפט'⁴² כתב שאם הלוקח אומר למוכר 'אני רוצה שימתין לי בשאר המעות עד שיזדמן לי' – המקח בטל, אך חלקו עליו כמה מן האחרונים.⁴³ בפסק דין של בית הדין הרבני בבאר שבע⁴⁴ כתבו שיש מקום לומר שכל דברי 'נתיבות המשפט' לא נאמרו אלא במקרה שבו נקבע שהתמורה תינתן באופן מיידי, אבל אם לא נקבע זמן לתשלום, המקח קיים, ובית הדין יצטרך להכריע בכל הספקות הללו.

ב. ביטול מקח כאשר היה שותף סמוי

בנוגע לשכן השני שלא קנה ממך זכויות, ייתכן שהוא היה שותף סמוי בעסקה או שקנה אח"כ זכויות. במקרה שבו הוא קנה אח"כ זכויות, הרי הוא לא גזלן אלא קונה, ואז אם המקח קיים, יש לבחון את החוזה ביניהם, אם קיבל עליו בקנייה את כל החובות של המוכר. אם היה שותף סמוי, יש אפשרות לכל אחד מן המוכרים לטעון: 'על השכן הראשון והיזם סמכתי ומכרתי לו, אבל על השותף הסמוי לא סמכתי', ולכן יש מקח טעות. ברם, נראה כי אין בטענה זו ממש. הרי שותף שקנה בשותפות – חייב לשלם חצי מהסכום וערב בעבור החצי השני. אז אם המוכרים סמכו על השכן והיזם שישלמו, אין זה משנה שהיה שותף סמוי, כי מי שקנה – חייב לשלם בין כלקוח בין כערב.⁴⁵ ישנן עוד אפשרויות לבאר את העסקה שנעשתה בין השכנים, ודיינים יצטרכו לברר את המקרה. נראה כי הדרך הקצרה יותר במקרה שלך היא לממש את פסק הדין, ואם הבונים ממשיכים לסרב לשלם, לפנות עם פסק הדין להוצאה לפועל ולגבות את החוב.

39. שו"ע, חו"מ סי' קצ סעי' י.

40. פד"ר, כרך יח עמ' 348.

41. נמוקי"י, ב"מ מח ע"א מדפי הרי"ף.

42. נתיבות המשפט, סי' קצ ס"ק ז, ובן כתב המחנה אפרים, הל' קנין מעות סי' יב.

43. עיין בשו"ת בית יצחק, או"ח סי' עד אות ה-ז; נחל יצחק, סי' צו סעיף ו, ענף א, שכתב שדברי הנתיבות הם ספיקא דדינא.

44. תיק מספר 904748/3 ע"פ דברי ערוך השולחן, חו"מ סי' קצ סעי' טו.

45. עיין שו"ע, חו"מ סי' עז סעי' א.

כּוֹשֵׁרוֹת

ייעוץ והכוונה בכשרות

9. הכשרת כלי בד / הרב יצחק דביר

שאלה | כיצד ניתן להכשיר כלי בד? השאלה נשאלת על מצבים שונים שבהם נשפך איסור על המפה, או שהוציאו עם כפפה חלבית מאכל בשרי, ובעיקר נוגעת השאלה לעניין פסח – האם אפשר להכשיר כיסוי פלטה, כפפות ומגבות שמשתמשים בהם בכל השנה לצורך פסח?

תשובה | הכלל הפשוט המורה את הדרך בדיני הגעלה הינו 'כבולעו כן פולטו'. לפי כלל זה, כלי בד שנגעו בכלי ראשון יוכשרו באמצעות כביסה במים רותחים, ואם נגעו בחמץ יבש (כגון: כיסוי פלטה שכיסו בו חלה) – טעונים ליבון. מובן שהדבר אינו אפשרי ואין אפשרות להכשירם כך.

מקור ראשון שבו אנו רואים שוני בין הכשרתם של כלי בד לשאר הכלים מובא בשם רבנו תם⁴⁶ שמתייחס למפות שנשפך עליהן יין או איסור רותח, ומורה שכיבוס יכול להוות תחליף להגעלתם של כלי בד:

הכל יש להתיר בכבוס כלי שני, כי ודאי ידוע שע"י כבוס גדול שחובטין כמה וכמה פעמים אי אפשר שלא יצא האיסור.

בדקדוק דברי רבנו תם נמצא שלא כל כיבוס נחשב כתחליף להגעלה, אלא דווקא כיבוס המתבצע בחום כלי שני. כך גם כתבו הרא"ש⁴⁷ ורבנו ירוחם.⁴⁸

מאיך גיסא, בתוספות הר"י מפאריש⁴⁹ איננו מוצאים סייג זה, ומדבריו משמע שגם כיבוס צונן מועיל להכשרת כלי בד. כך בפירוש כותבים המרדכי⁵⁰ והגהות אשרי,⁵¹ שכיבוס בצונן מכשיר את כלי הבד לשימוש. את דבריהם הביא הרמ"א ב'דרכי משה',⁵² וכך פסק גם בהגהותיו על השלחן ערוך.⁵³

לכאורה יש מחלוקת ראשונים אם דווקא כביסה חמה נחשבת כהגעלת כלי בד, אך הש"ך⁵⁴ מחדש שאין מדובר במחלוקת, אלא מוסכם על הכול שכלי בד מוכשרים גם בכביסה צוננת, והראשונים המזכירים כיבוס בכלי שני מחייבים זאת רק באיסורים שנדבקים אל הבגד, ויש חשש שלא יוסרו ממנו אלא בכביסה רותחת. כך פסק למעשה

46. מובא בתוספות, ע"ז עה ע"ב ד"ה דכיתנא.

47. רא"ש, ע"ז פ"ה סי' לג.

48. רבנו ירוחם, תו"א נתיב יז. דברי הרא"ש ור' ירוחם מובאים בבדק הבית, יו"ד סי' קכא; הגהות או"ה, שער נח; כנסת הגדולה, יו"ד סי' קכא הגהב"י כד.

49. תוספות הר"י מפאריש, בתוך שיטת הקדמונים למסכת עבודה זרה, מהד' בלוי, עה ע"ב ד"ה דכיתנא.

50. מרדכי, עבודה זרה סי' תתנח.

51. הגהות אשרי, ע"ז פ"ה סי' לג.

52. דרכי משה, יו"ד סי' קלח ס"ק ג.

53. שו"ע, יו"ד סי' קלח סעי' ח.

54. ש"ך, יו"ד סי' קלח ס"ק י.

גם 'ערוך השלחן'⁵⁵ מדבריהם יש להסיק שהצורך בכביסה חמה אינו מדיני הגעלה אלא מדיני ניקיון, וממילא נראה שבמכונות הכביסה שלנו, המסירות לרוב את כל סוגי הלכלוכים בעזרת חומרים מפרקי שומנים וכדומה, לכל הדעות גם כביסה צוננת מספיקה כדי להכשיר את כלי הבד לשימוש.

יש לציין שה'פרי חדש'⁵⁶ פקפק בהיתר האמור, וזו לשונו:
למעשה ראוי להורות שיגעילם על ידי ערוי רותחין בכלי ראשון, דזה מהני לכולי עלמא משום דכבולעו כך פולטו.

למעשה, מן הדין אפשר להכשיר כלי בד לשימוש בפסח או להעביר מבשר לחלב בכביסה צוננת. המהדרין יקפידו לכבס בהרתחה את כלי הבד שבאים במגע עם חמץ או עם בשר וחלב חמים.

מכון המקדש

10. גוון התכלת / הרב אברהם כהנא

שאלה | האם יש גוון מסוים לתכלת?

תשובה | הרמב"ם (הל' ציצית פ"ב ה"א) כתב בהקשר לתכלת כך:

היא הצמר הצבוע כפתוך שבכחול וזו היא דמות הרקיע הנראית לעין השמש בטהרו של רקיע. והתכלת האמורה בציצית צריך שתהיה צביעתה צביעה ידועה שעומדת ביופיה ולא תשתנה.

ואילו בפירושו למשניות⁵⁷ כתב:

ואינו אצלינו היום לפי שאין אנו יודעים צביעתו, לפי שאין כל גון תכול בצמר נקרא תכלת, אלא תכלות מסויימת שאינה אפשרית היום.

מלשון הרמב"ם בפירוש המשניות אפשר להבין שהתכלת צריכה להיות בגוון מדויק מאוד שאין אנו יודעים אותו, ולכן כתב הרמב"ם שאינו מצוי, ואילו בהלכה נראה שחזר בו, והגוון צריך להיות דומה לרקיע, אלא שצריך תכלת עמידה שנשארת בצמר ואינה יורדת. האם לפי דבריו בהלכה התכלת צריכה להיות דומה לרקיע כשתי טיפות מים? קשה לומר כך, מכמה סיבות:

55. ערוך השלחן, יו"ד סי' קכא סעי' א.

56. פרי חדש, יו"ד סי' קכא ס"ק יג.

57. פיה"מ לרמב"ם, מנחות פ"ד מ"א.

א. ברוב מקורות חז"ל, נזכר שהתכלת דומה לים והים דומה לרקיע, ולא שהתכלת דומה לרקיע (מנחות מג ע"ב ועוד).

ב. צבע הים, ובמידה פחותה גם צבע הרקיע, משתנים בחילופי הזמנים והמקומות, ואם כן קשה להצביע על גוון מסוים השייך דווקא לשמיים, ועמד על כך הגרי"מ טוקצינסקי בספר 'עיר הקודש והמקדש'⁵⁸.

ג. בהמשך ההלכה כתב הרמב"ם:

...וכל שלא נצבע באותה צביעה פסול לציצית אף על פי שהוא כעין הרקיע, צבעו

באסטיס או בשחור או בשאר המשחירין הרי זה פסול לציצית...

כלומר לדעת הרמב"ם צבע האסטיס הוא ה'קלא אילן', הנקרא היום 'אינדיגו', ובאמצעותו ניתן לשחזר את צבע התכלת.⁵⁹ בגמרא (בבא מציעא סא ע"א) מבואר שצבע קלא אילן זהה לצבע התכלת, ונאמר שם שהיה מקובל לזייף את התכלת ולעשותה מקלא אילן, והקב"ה, שהבחין במצרים בין דם בכור לדם שאינו בכור, ייפרע ממי שמטיל קלא אילן בבגדו ואומר תכלת הוא. ויש לציין שצבע זה של קלא אילן הוא כחול עמוק יותר מצבע תכלת השמיים הרגיל. לאור זאת יש להסביר שהדימוי לרקיע הוא בבחינת 'מראה מקום הוא לו' (קידושין מח ע"ב), לדמיון כללי בלבד.

לסיכום, התכלת שבציצית וכן בבגדי הכהונה אינה צריכה להיות בהכרח דומה מאוד לשמיים.

כפר דרום ת"ו - שבי דרום

11. זיתים המיועדים לשמן שהפרישו מהם תרומות ומעשרות / הרב אהוד אחיטוב

שאלה | חקלאי מסק זיתים לצורך עשיית שמן והפריש מהם תרומות ומעשרות לפני הכנת השמן. האם ההפרשה מועילה?

תשובה | מלכתחילה זמן חיוב הפרשת תרומות ומעשרות בכל סוגי היבול הוא אחר 'גמר מלאכה' של הפירות או הירקות, כפי שמפרטת המשנה בחלק מהגידולים.⁶⁰ האחרונים נחלקו בהגדרת שלב זה: האם מדובר בשלב בו הפירות או הירקות ראויים לאכילה לכל

58. עיר הקדש והמקדש, ח"ה עמ' מז.

59. הרב הרצוג, מובא בעיר הקודש והמקדש, ח"ה עמ' נט. ועי' במאמר הרב שאול יונתן וינגורט, 'בין תכלת ללבן', תחומין כא, עמ' 496.

60. מעשרות פ"ב מ"א, מ"ה.

הפחות על ידי הדחק, או ש'גמר מלאכה' הוא סיום שלב הפעולות בשדה.⁶¹ אולם כאשר מדובר בזיתים שנמסקו לצורך עשיית שמן או ענבים שנבצרו לצורך עשיית יין – שלב 'גמר המלאכה' הוא סיום הכנת היין או השמן,⁶² היות שהיין והשמן נחשבים כפרי בפני עצמו ביחס לענבים והזיתים.⁶³ משום כך מסיק הזיתים ובציר הענבים אינם יכולים להיחשב כ'גמר מלאכה' כל עוד לא סחטו מהם את היין או השמן. אלא שברוב המקרים הלכה זו היא רק לכתחילה, ובדיעבד הפרשה לפני 'גמר מלאכה' מועילה.⁶⁴ במקרה שהפרישו תרו"מ מענבים המיועדים לעשיית יין וכן מזיתים המיועדים לעשיית שמן, צריך להפריש פעם נוספת לאחר עשיית היין או השמן, שמא אם ההפרשה תועיל בדיעבד, עלולים אנשים לעשות כן גם לכתחילה, כדי להימנע מהצורך לשמור את הענבים בטהרה,⁶⁵ אך יש לנהוג קדושת תרומה גם בזיתים או בענבים שהפריש בפעם הראשונה.⁶⁶ אמנם יש פוסקים שבזמן הזה, שאין לנו דיני טומאה וטהרה, אין צורך להפריש פעם נוספת,⁶⁷ אבל למעשה דעת הרבה אחרונים שאין להקל אף בזמננו, וצריך להפריש פעם נוספת,⁶⁸ אולם אין לברך על ההפרשה השנייה, כיוון שהדבר שנוי במחלוקת.⁶⁹

למעשה, זיתים שנמסקו מהעץ לצורך עשיית שמן והפרישו מהם תרו"מ טרם הכנת השמן, הדין הוא שלאותה כמות של זיתים שקראו להם שם 'תרומה' יש להתייחס בקדושת תרומה, כלומר לעטוף אותם בצורה מכובדת ולהניחם באשפה או לקוברם באדמה. לאחר הפקת השמן יש להפריש פעם נוספת תרו"מ ללא ברכה.

12. כשרותה של אבקת-פרחים ('פולן') / הרב אהוד אחיטוב

שאלה | האם מותר להשתמש ב'פולן' טהור שהוא אחד ממוצרי הכוורת?

תשובה | הדבורים מייצרות שלושה תוצרים שונים: 'דבש דבורים', 'מזון מלכות' ואבקת ה'פולן'.

דבש דבורים מופק מהצוף שמוצצות הדבורים בפיהן, ומשם הוא מגיע ישירות לכיס מיוחד בגוף הדבורה (זפק), אשר בינו לבין קיבת הדבורה ישנו כעין ססתום המונע מעבר

61. עיי' מאמרו של חברנו הרב שמעון בירן הי"ד, ספר התורה והארץ, ח"ב עמ' 221; פסקי הגר"מ אליהו זצ"ל, ספר התורה והארץ, ח"ה עמ' 25 הע' 23.
 62. מעשרות פ"א מ"ז; מע"ש פ"ג מ"ו; ועיי' רש"ס תרומות פ"א ה"ט.
 63. חכמת אדם, שערי צדק פ"ב ליקוטים ס"ק י.
 64. רמב"ם, הל' תרומות פ"ה ה"ד; ובשעת הצורך ניתן לעשות כן גם לכתחילה.
 65. ירושלמי פ"א ה"ה; וכן דייקו האחרונים לאור פסק הרמב"ם הל' תרומות פ"ה הי"ח-הי"ט לגבי הפרשה משמן על זיתים או מזיתים על שמן שצריך להפריש פעם נוספת לאחר עשיית היין, עיי' המעשר והתרומה, פ"ה סעי' י; פסקי הגר"מ אליהו התורה והארץ ח"ה סעי' יח.
 66. המעשר והתרומה, פ"ה סעי' י אות כא ובהע' לו; פסקי הגר"מ אליהו התורה והארץ ח"ה סעי' יח.
 67. רש"ס, לירושלמי תרומות פ"א ה"ה.
 68. כפתור ופרח פרק כ; ועיי' המעשר והתרומה, שם פ"ה סעי' י כא.
 69. פסקי הגר"מ אליהו זצ"ל, התורה והארץ, ח"ה עמ' 26 סעי' יח.

של הדבש לקיבת הדבורה. לאחר מכן הדבורה מפרישה אנזימים מהרוק שבפיה, והם הופכים את הצוף לדבש, שאותו פולטת הדבורה בכוורת. הדבש מותר באכילה, אף שהדבורה היא 'שרץ העוף', ולכאורה הדבש היה צריך להיות אסור משום 'היוצא מן הטמא – טמא', ונחלקו המפרשים מהי סיבת ההיתר. יש הסוברים שהיתר אכילת הדבש מבוסס על חידוש של התורה הרמוז בפסוק (ויקרא יא, כא): 'אך את זה תאכלו מכל שרץ העוף', ודרשו חז"ל:⁷⁰

שרץ עוף טמא אי אתה אוכל, אבל אתה אוכל מה שעוף טמא משריץ, ואיזה זה – זה דבש דבורים...

וכך פסק הרא"ש.⁷¹ אולם יש הסוברים שהטעם שהדבש מותר הוא שאינו נוצר בגוף הדבורה אלא בזפק שלה, ולפיכך לא חל עליו הכלל 'היוצא מן הטמא – טמא', וכך פסק הרמב"ם.⁷²

לעומת זאת ביחס ל'**מזון מלכות**' המופרש ממש מבלוטות הלסת של הדבורה, חלוקות הדעות. לדעת הגרש"ז אויערבאך זצ"ל הוא אינו דומה לדבש כלל והוא אסור משום שהוא נחשב כ'יוצא מן הטמא'.⁷³ לדעת שו"ת 'ציץ אליעזר'⁷⁴ אליבא דהסוברים שדבש מותר מגזרת הכתוב – ההיתר כולל את כל תוצרת הדבורים היוצאת מהן, ורק לסוברים שטעם היתר הדבש נובע מכך שהוא אינו יוצא **מגוף** הדבורה, לא ניתן לכלול בהיתר 'מזון מלכות'. לכן למעשה מתירים את השימוש ב'מזון מלכות', רק בצירוף כל הנימוקים דלהלן: א) ייתכן לומר שלדעת חלק מהפוסקים התורה התירה את כל מוצרי הכוורת. ב) כיוון ש'מזון מלכות' אינו ראוי לאכילה בפני עצמו, דינו כ'פירשא' (פרש). ג) כיוון שהוא אינו ראוי לאכילה, מערבים אותו בדבש ביחס של כ-1/40. ד) ההיתר הוא רק לחולים או לחלשים מבחינה גופנית והם זקוקים לו עפ"י חוות דעת רפואית.

לעומת זאת '**אבקת פולן טהור**' היא אבקת פרחים הנאספת מרגלי הדבורים או מהחדק שלהן, מבלי שעברה עיבוד בגוף הדבורה, ולפיכך היא מותרת באכילה לדעת כל הפוסקים.⁷⁵

למעשה ב'מזון מלכות' מותר להשתמש לצרכים רפואיים, ולא הותר לאנשים בריאים. ב'פולן טהור' לעומת זאת מותר גם לאנשים בריאים להשתמש, אך יש לוודא בתעודת ההכשר שאכן מדובר ב'פולן טהור' בלא תערובת של 'מזון מלכות'.

70. בכורות ז ע"ב.

71. רא"ש, בכורות פ"א סי' ז.

72. רמב"ם, הל' מאכלות אסורות פ"ג ה"ג.

73. שו"ת מנחת שלמה ח"ב-ג סי' סד.

74. ציץ אליעזר, חי"א סי' נט.

75. ועי' עוד: בדברי הרה"ג איסור יהודה אונטרמן זצ"ל, שו"ת שבט מיהודה, ח"א שער ה, עמ' שדמ; אמונת עתיך 33, עמ' 38; ספר הכשרות, פרק כא סעי' מז.

13. הפרשת תרומות ומעשרות ב'נוסח קצר' / הרב אהוד אחיטוב

שאלה | האם ניתן לכתחילה להפריש תרומות ומעשרות ולומר 'כל התרומות והמעשרות יחולו כפי הנוסח שברשותי'?

תשובה | אכן ה'חזון איש'⁷⁶ חידש שהדבר אפשרי במקרה שלאדם אין נוסח הפרשה בידו, וזו לשונו:

מי שיש לו נוסח כתוב להפרשת תרומות ומעשרות על פי חכם, והוא בדרך ואין בידו הנוסח ואינו בקי להפריש, ייקח יותר מאחד ממאה (מן הפירות) ויאמר שיחול הכול כמו שכתוב בנוסחו כדת.

וכדבריו פסק בשו"ת 'מנחת יצחק'⁷⁷ את הצעתו הוא מבסס על דעת 'יש אומרים' ברמ"א⁷⁸ שאדם יכול לעשות הסכם שיחול רק בתנאי מסוים ולומר שהתנאי יחול 'כתנאי בני גד ובני ראובן'. ה'חזון איש' מדייק מכך שהוא הדין גם כשרוצה להפריש תרומות ומעשרות ולומר שהם יחולו כפי ה'נוסח שברשותי'. אולם הגרצ"פ פרנק זצ"ל⁷⁹ דחה הצעה זו וסבר שהפרשה כזו אינה חלה אפילו בדיעבד. לדעתו אין להשוות זאת לדברי הרמ"א ביחס למשפטי התנאים, שם מי שעושה את ההסכם מסייג במפורש ואומר את התנאי בשעת עשיית ההסכם. דעת 'יש אומרים' הנ"ל, שאפשר לומר שהתנאי יחול 'כתנאי בני גד ובני ראובן', אינה מייטרת את התנאי עצמו, אלא רק מתייחסת לניסוח התנאי שתקף מבחינה הלכתית, לאמור שיהיה 'תנאי כפול', שיהיה התנאי קודם למעשה ושהן קודם ללאו'. לעומת זאת הצעת ה'חזון איש' מדברת על אדם שרוצה שגם עצם ההפרשה תחול על פי הנוסח שברשותו, וזה אינו מועיל אפילו במשפטי התנאים. הדבר דומה לאדם שעשה הסכם ואמר: 'ההסכם יחול על פי התנאי שכתוב בפנקסי', והדבר אינו מועיל.⁸⁰

בנוסף לכך ה'חזון איש' עצמו מסייג את היתרו בכמה תנאים:

א. הוא מציינ שההיתר נאמר כאשר האדם בדרך ואינו יכול להשיג נוסח הפרשה. משמע מדבריו שאדם שיש ברשותו נוסח כתוב, חייב לומר נוסח הפרשה שלם.

76. חזו"א, דמאי סי' טו ס"ק ו.

77. שו"ת מנחת יצחק, ח"א סי' פה.

78. רמ"א, אבה"ע סי' לח סעי' ג, בשם 'יש אומרים'.

79. שו"ת הר צבי, זרעים ח"א סי' מח. חשוב לציין שאף שבספר לא נכתב למי מיועדת התשובה. שמענו מפי הרב אחיה אמת'י משדה אליהו, שהתשובה הופנתה אל מו"ר הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל. הרב אחיה אמת'י שמע מפי הרצ"ה קוק זצ"ל, שהפסק של הגרצ"פ נכתב בעקבות מאמר של הרב ז'ין זצ"ל על החזו"א בו הוא פרסם את חידוש החזו"א בהקשר לנוסח הפרשה. הרב צבי יהודה זצ"ל תמה על כך, והראה זאת לרב פרנק זצ"ל אשר הסכים עם תמיהתו, ובעקבות כך כתב הגרצ"פ את התשובה הנ"ל.

80. אמנם בשו"ת אור לציון, יו"ד סי' כד, אף שהסכים עם הקושיה, הביא ראייה אחרת לדברי החזו"א מהלכות שבועות, ועדיין ניתן לדחות את ההשוואה להלכות שבועות.

ב. ההיתר נאמר כשהאדם מבין לפחות את עקרונות הנוסח שבסידורו, אך אם הוא אינו מבין – צריך שיאמר נוסח מלא.⁸¹

ג. לעיתים קיימים בביתו של אדם שני נוסחי הפרשה. באחד מצוינים המעשרות בחלק העליון והתחתון של הפירות, ובאחר הם מצוינים בצפון ובדרום. במקרה כזה גם לדעת ה'חזון איש' הוא צריך לומר בפירוש לאיזה נוסח הוא מתכוון.

למעשה גם כשאדם נמצא ללא נוסח, הוא צריך לומר את נוסח ההפרשה במלואו, ואף רצוי שאדם יידע את נוסח ההפרשה בעל פה. אמנם בדיעבד, כאשר ישנם אנשים שבלאו הכי אין מי שמפריש בעבורם, כגון זקנים וחולים, וללא 'נוסח קצר' הם כלל לא יפרישו תרומות ומעשרות, כי אז ניתן ללמד אותם להפריש בנוסח הקצר, ובתנאי שהם יבינו לכל הפחות את מהותו של נוסח ההפרשה.

---

81. כפי שלמד מדבריו בשו"ת תשובות והנהגות, ח"א סי' תרסז. משמע מדבריו שניתן להקל בהפרשה של אדם שאינו מבין את הנוסח, אך בתנאי שהוא אומר את הנוסח המלא. גם בשו"ת לב אהרן בוארון, ח"ב יו"ד סי' יח, אחרי שדן בהרחבה ליישב את שיטת החזו"א, פסק למעשה שאין לשנות מהנוסח הרגיל אלא בשעת דחק גדול, וגם אז לדעתו צריך לפרט יותר ממה שכתב החזו"א.